

DE PAVONE. OB NAJDBI FIBULE IZ PIRANA

Damijan SNOJ
samostojni arheolog, 61000 Ljubljana, Vegova 12, SLO
libero archeologo, 61000 Lubiana, via Vega 12, SLO

IZVLEČEK

Ob najdbi fibule v obliki pava v ž. c. Sv. Jurija v Piranu (datirane v čas med 5. in 7. st.) najprej dokazujem, da gre za pava in ne petelina, kot je analogno fibulo iz Invillina opredelil Bierbrauer. V zgodovinskem pregledu sem poskusil pokazati na različne simbolne pomene, ki so jih te upodobitve imele v svojem času. V stari Grčiji je bil pav spremljevalec boginje Here, kot stooki čuvaj. Ker je rimski svet samo prevzel in preimenoval glavne grške bogove, se je tudi ob Junoni pojavil pav. V upodobitvah pavov, ki so vezane na tradicionalna helenistična verstva, vidimo, da so simbolizirali tudi boginjo Izido kot vez med nebom in zemljo. Ker zgodnje krščanstvo poganske motive zgolj prevaja v krščanske, je razumljivo, da je pav, ki je umrle cesarice nosil v "nebo" (večnost), dobil pomen neumrljivosti. V srednjem veku začnejo pri pavu poudarjati predvsem negativne lastnosti (ošabnost, nadutost ...) in ta pomen velja v glavnem tudi danes. Posebno zanimiva se mi zdi ugotovitev, da je imela različna upodobitev pahljače (dvignjena - razprta ali spuščena) v določenem času tudi različen simbolni pomen. Ob simbolnih upodobitvah pavov pa ne smemo zanemariti dejstva, da so številne upodobitve zgolj dekorativne.

Med arheološkimi raziskavami v ž. c. Sv. Jurija v Piranu smo leta 1991 ob ostankih antične in predromanske arhitekture izkopal tudi večje število keramičnih in kovinskih najdb, ki smo jih postavili v čas od starejše železne dobe do romanike (D. Snoj - M. Novšak, 1992, 265 ss). Med razmeroma skromnimi kovinskimi najdbami izstopa bronasta fibula v obliki ptice - pava.

Okrasna zaponka je bila najdena poškodovana, brez "repa" - pahljače¹ in nog. Ohranjena velikost je 3,70 x 3,20 cm (gl. risbo v merilu 1:1 sl.1:1 in fotografijo na ovitku). Nazaj zavihana krona je ob robu okrašena z drobnimi vrezji. Trije krožci s piko na trupu predstavljajo okras, medtem ko četrti, ki jim je enak, nadomešča očesa. Manjkajoči nogi sta bili verjetno stilizirani v predtem trikotniku, pa tudi rep je bil najbrž trikotno oblikovan. Oboje naj bi bilo ob robu, prav tako kot krona, okrašeno z vrezji. Takšno možnost rekonstrukcije nam

dajeta v celoti ohranjeni podobni fibuli, najdeni v Celju, sl. 1 : 2 (T. Knific - M. Sagadin, 1991, 31 ss) in Invillinu, sl. 1 : 3 (V. Bierbrauer, 1987, Tab. 47 : 4). Zaponko iz Pirana bi v primerjavi z zgoraj navedenimi analogijami in najdbi z Bleda, sl. 1 : 4 (J. Kastelic, 1960, 25, T. 12 : 1), Calzona, Bologne in Julije Concordie (J. Werner, 1962, 128 ss, Sl. 32 : 1, 3; V. Bierbrauer, 1987, Tab. 61 : 10) lahko označili za najbolj realistično upodobljen primer.

Upravičena je domneva, da trikotno oblikovan "rep" ponazarja le dvignjeno pahljačo, za razliko od spuščene, ki jo najlepše ponazarja fibula z Bleda. Na podlagi spremnih najdb, predvsem uvožene keramike, pa tudi zgoraj navedenih analogij, smo izdelavo naše fibule postavili v čas med 5. in 7. stoletjem (D. Snoj - M. Novšak, 1992, 268 ss).² Ker pa je Bierbrauer (V. Bierbrauer, 1987, 145 ss) navedeno fibulo opredelil za petelina in ne za

1. Z besedo "rep" je tako v arheološki kot tudi umetnostnozgodovinski literaturi mišljena živopisna pahljača. Neugleden pravi rep se pri pavu vidi samo za dvignjeno pahljačo, sicer je z njo pokrit (C. M. Perrius, 1987, 140 ss).

2. Za podrobnejši razvoj antičnih ptičjih fibul in njihovo tipologijo glej J. Matouschek - H. Nowak, 1985/86, 101 ss in Rö 15/16, 1987/88.

pava, bom z zgodovinskim pregledom različnih upodobitev pava poskusil pokazati na različne simbolne pomene, ki so jih te upodobitve imele v svojem času.

Pava (PAVO CRISTATUS) so v 7. stoletju pr. K. iz Indije, kjer še danes prosto živi v naravi, prenesli preko Babilonije v Sredozemlje in preko Irana v Prednjo Azijo ter na Samos, kjer je postal spremljevalec boginje Here (KLEINE PAULY, 1979, 680 ss). Ime naj bi dobil po svojem oglašanju. V Indiji je kot okrasni ptič zaradi razprostrte pahiljače veljal za simbol sonca, na Jutrovem pa tudi za ubijalca kač. Pripisovali so mu sposobnost, da spušča strup, ki ubija kače. Preneseno je to pomenilo, da lepota ubija (H. Biedermann, 1989, 333 ss).

Kralj Salomon (10. stoletje pr. K.) naj bi po 1. KNJIGI KRALJEV med darili, ki jih je prejel enkrat na tri leta in so jih pripeljale tarsiške ladje, dobil tudi opice in pave (1. KNJIGA KRALJEV 10, 22). Vendar Lothar dokazuje, da prvotni hebrejski tekst BIBLIJE ne govori o opicah in pavih, temveč da gre verjetno za redakcijski popravek iz let okoli 600 pr. K., s katerim so hoteli povečati kralja Salomona (H. Lothar, 1929, 37 ss). Možno je, da so se Izraelci srečali s pavom v Babiloniji za časa sužnosti, tj. v prvi polovici 7. stoletja pr. K., in ga ob povratku v Palestino v drugi polovici istega stoletja prenesli v Sredozemlje.

V 5. stoletju pr. K. je bil pav vsekakor znan že na Samosu in v Atenah. Od govornika Antifona, ki je umrl 411 leta pr. K., izvemo, da je za Perikla bogati Atenec Demos, sin Pirilampesa, imenovan posestnik, imel pava. Enkrat na mesec, ob mlaju, ga je za plačilo kazal ljudem, ki so samo zaradi tega prihajali celo iz Špate in Tesalije. Izjemo je delal samo pri Periklu, kateremu ga je posojal, da se je ta z njim postavljal pred ženskami (A. Steier, 1938, 1414 ss). Razkazovanje ob mlaju pa je sovpadalo s Herinim dnevom. Ta dan je začel mesec rasti in to je bil dober znak. Ob tem času so si dali ljudje ostriči lase in so opravili pomembne nakupe (O. Keller, 1913, 149 ss).

Pav je takoj ob prihodu na Samos postal spremljevalec boginje Here. Po mitski pripovedi naj bi dala Hera v napadu ljubosumja ubiti Argosa, stookega čuvaja boginje Io, njegove oči pa prenesti na "rep" svojega najljubšega ptiča (O. Keller, 1913, 148 ss). Drug dokaz, da so najkasneje konec 5. stoletja pr. K. Grki že poznali pava, najdemo v Aristofanovi komediji PTIČI, kjer Euelpid sprašuje Tereja "ali si ptica ali . . . pav?" (Aristofan, 1988, PTIČI, 101). Tudi to Euelpidovo vprašanje kaže na poseben izvor, ki so ga pripisovali pavu. Kljub naporu Demosa, da bi obdržal monopol nad lastništvom pavov, so se ti v 4. stoletju pr. K. že tako razširili po Grčiji, da je komik Antifanes lahko rekel, da so pavi že številnejši od prepelic. Na svojem pohodu proti Indiji naj bi pave videl v velikem številu v naravi tudi Aleksander Veliki (A. Steier, 1938, 1416).

Najstarejša znana upodobitev pava je na novcu iz Samosa iz leta 129 pr. K. (že po rimski zasedbi). Tu spremlja Hero pavji par (E. T. Reimbold, 1983, Sl. 11). Ta upodobitev stoji kronološko na prehodu, ko je na eni strani grška država že v zatonu in se na drugi strani dviga Rim.

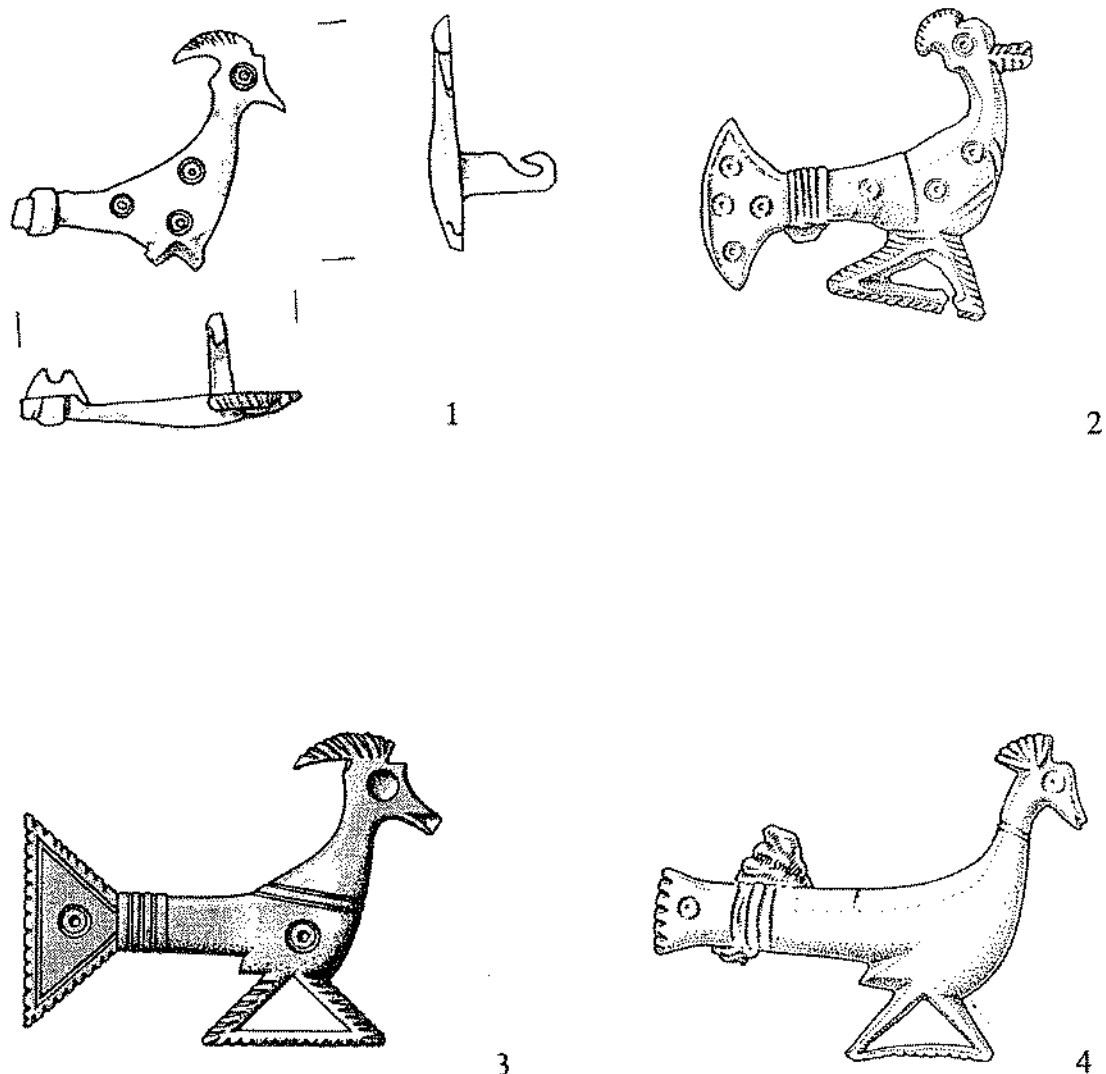
Rimljani so pava spoznali bistveno kasneje kot Grki, vendar so se pavi zaradi množične vzreje kmalu zelo razširili. Dokaz o najzgodnejših rejcih najdemo v imenih ljudi. Tako je človeka z imenom Pubius Pavo Tuditanus v drugi polovici 2. stoletja pr. K. opisal Gaj Lucilij (C. Lucilius) v svojih SATIRAH (Lucil, SAT. 14). Približno stoletje mlajši je opis vzreje pavov, ki se nam je ohranil v knjigi DE RE RUSTICA Marka Terencija Vara, ki obenem omenja človeka z imenom Fircellius Pavo Retatinus. Med drugim tudi piše, da so pave najprej vzrejali na manjših otokih, npr. na Pianosi južno od Elbe, in ob obali zato, da so jih imeli zbrane na kupu (tako niso uhajali!) ter so jih lažje ščitili pred roparicami. Kasneje se je vzreja prenesla tudi na celino (M. T. Varro, III, 1-2, 6, 9).

Še podrobneje kot Varo je o vzreji pavov v prvi polovici 1. stoletja pisal Kolumela (L. Iunius Moderatus Columella). Bil je mnenja, da se vzreja pavov bolj spodobi v mestu kot na deželi, razen če si kmet ne želi polepšati osamljenosti s pogledom na tega lepega ptiča. Tistim, ki želijo gojiti pave samo zaradi veselja, je Kolumela priporočal, naj gojijo samce, ker imajo lepše perje kot samice. Zapisal je še, da pavi razkazujejo "rep" v času parjenja in kadar jih hvalimo (F. Orth, 1910, 912 ss).

Ker je bila vzreja pavov zelo uspešna (pavja jajca so valile kure) in jim je zaradi tega padla cena, so jih začeli uporabljati tudi za prehrano. Potem ko si je govornik Hortenzij (Q. Hortensius) po inavguracijskem nastopu privoščil pavjo pečenko, naj ne bi več manjkala na nobeni boljši mizi. Cicero se v opisu večerje, na katero je povabil Petusa, cinično opravičuje, ker za večerjo nima pava, ampak goloba (A. Steier, 1938, 1417). Slavni rimski kuhar Apicij v svoji knjigi receptov pa visoko ocenjuje pašteto iz pavjega mesa (Apicij, II, 2, 6).

Seveda so uživali tudi na različne načine pripravljena pavja jajca. V Petronijevem opisu pojedine pri Trimalhionu so bila pavja jajca polnjena z drozgom v poprovem rumenjaku (Petronij, 33.). Nekateri, npr. Marcijal (Martial), pa so kritizirali ubijanje in uživanje teh lepih ptičev.

O pavu kot ptiču s prekrasnim perjem so pisali mnogi antični avtorji: Plinij Starejši (C. Plini Secundi), Ovid (P. Ovidius Naso) in drugi, medtem ko Tertulijan (Q. S. F. Tertullianus) v drugi polovici 2. stoletja pripisuje pavovemu razkazovanju negativne konotacije, kot so šopirjenje, napuh in nečimrnost (C. Plini Secundi, NAT. HIST. X, 44; Ovid, MET. XIII, 802; Tertullian, DE PALL. 3).

1- Piran (risala B. Ravnik-Toman), 2- Celje (po T. Knific - M. Sagadin, 1991), 3- Invillino (po V. Bierbrauer, 1987), 4- Bled (po T. Knific - M. Sagadin, 1991).

Ob omembah v literaturi pa so pava zelo pogosto tudi umetniško upodabljali. Ker je rimski svet samo prevzel in preimenoval glavne grške bogove, se je tudi ob Junoni (grški Heri) pojavil pav. Na nekaterih rimskih novcih je kapitolska triada simbolno upodobljena s sovo (Minerva), orlom (Jupiter) in pavom (Junona) (E. T. Reimböld, 1983, 33, Sl. 14). V zgodnjem cesarskem obdobju so pavi krasili poslikane stene hiš premožnih meščanov v Rimu, Pompejih, Herculaneju, Stabiji in mnogih drugih

mestih (A. Steier, 1938, 1419). Priljubljene so bile upodobitve bukolične idile (ljudje, živali in scene iz mitologije, vrtovi, izobilja). Na eni strani je šlo torej za simbolno upodobitev pava ob Junoni, na drugi pa zgolj za dekoracijo.

Če se od upodobitev pavov s profano tematiko vrne mo spet k upodobitvam, ki so vezane na tradicionalna helenistična verstva, vidimo, da so simbolizirali tudi boginjo Izido (Isis) kot vez med nebom in zemljo. Razpeta

pahljača (kolo) kot mavrica povezuje nebo in zemljo. Pave v tej funkciji kažejo upodobitve na novcih, kjer lete nosijo na hrbtu umrle cesarice (Sabina, Favstina), podobno kot nosijo orli umrle cesarje, kar ima oboje pomen pobožanstvenja. O tem govorijo napisi na novcih, kot so CONSECRATIO, SIDERIBUS RECEPTA ali AETERNITAS. Enak pomen ima tudi upodobitev pava na hrbtni strani novca Julije Avguste, kjer je upodobljen čelno z razpeto pahljačo. Dokaz za isti pomen je napis Divi Titi Filia. Po drugi strani pa naletimo tudi na upodobitve pavov s spuščeno pahljačo (v profilu, na novcu Domicije), vendar tu pav simbolizira konkordijo - zakonsko srečo (E. T. Reimbold, 1983, 32 ss).

Preden preidem na upodobitve pavov v zgodnje-krščanski umetnosti, naj še dodam, da so jih v antičnem Rimu upodabljali tako v ornamentalni kot tudi v simbolni funkciji. Upodobitve s simbolično funkcijo oziroma pomenom bi lahko razdelili na tri vrste. Pri prvih gre za nadaljevanje grške tradicije, kjer pav nastopa v zvezi z Junono. Pri drugih dveh vrstah upodobitev je zanimivo, da gre za dosledno ločevanje: medtem ko pavi v letu ali z dvignjeno pahljačo "nosijo" pokojne cesarice v nebo, pavi s spuščeno pahljačo (prav tako na novcih cesaric, vendar živih) simbolizirajo družinsko srečo. Opozoriti pa je treba še na tretji pavov simbolni pomen. Ker pav jeseni izgubi perje in ga spomladi znova dobi, je bil seveda tudi simbol pomladi, novega rojstva, očiščenja (o tem že Plinij Starejši, NAT. HISTORIAE, I.X, C.XII). Zato so za največji rimski praznik, Luperkalije, opravljali pavje daritve: goli mladeniči (pavovi svečeniki) so topli ženske, kar naj bi ponazarjalo očiščenje (E. T. Reimbold, 1983, 30 ss). Luperkalije so bile 15. februarja, ki je bil do leta 46 pr. K. zadnji (deseti) mesec v letu (A. in S. König, 1991, 49 ss), in beseda FEBRUUM dejansko pomeni očiščenje. A ker je bil praznik Luperkalij pri ljudeh zelo priljubljen in ga kasneje katoliška Cerkev ni mogla enostavno prepovedati, mu je tako kot drugim poganskim praznikom dala svojo vsebino. Papež Gelazij I. (Gelasius I.) je ta praznik šele leta 494 zamenjal s praznikom Marijinega očiščenja, ki ga danes praznujemo 2. februarja kot svečnico (E. T. Reimbold, 1983, 30 ss; J. Danielu - H. I. Marron, 1988, 401).

S tem pa smo se neposredno že dotaknili zveze med pavom in krščanstvom, katere začetki segajo vsaj v 2. stoletje. V ta čas so datirane upodobitve pavov na freskah v Kalistovih in Pretestatovih katakombah v Rimu. Ker pa so omenjene upodobitve pavov v zgodnje-krščanski umetnosti starejše kot teksti svetnikov, ki poudarjajo predvsem njihov simbolni pomen (Sv. Avguštin), Lothar zagovarja tezo, da gre pri teh zgodnjih upodobit-

vah v katakombah za nadaljevanje čisto poganskih, "pompejskih" slikarjev, le da tukaj (npr. na sliki PET SVETNIKOV v Kalistovih katakombah) pavi krasijo raj, nebeški vrt. To tezo podpirajo tudi kasnejši pomembnejši raziskovalci tega področja (A. Steier, 1938, 1420; H. Leclercq, 1937, 1075 ss; E. T. Reimbold, 1983, 37 ss in drugi).

Ker zgodnje krščanstvo poganske motive zgolj prevaja v krščanske, je razumljivo, da je pav, ki je umrle cesarice nosil v "nebo" (večnost), dobil pomen neumrljivosti, ki pa je zdaj zajela vse ljudi. Dilema o tem, ali je pavovo meso nepokvarljivo (nestrohljivo), je rešil Sv. Avguštin v prvi polovici 5. stoletja, potem ko je to eksperimentalno dokazal (kos pavjega mesa tudi po enem letu ni bil spremenjen - ni zaudarjal) (Sv. Avguštin, DE CIV. DEI, 1. XXI, C. IV). Zato lahko zgodnjekrščanskim upodobitvam pavov od 5. stoletja dalje zanesljivo pripisujemo simbolni pomen - nesmrtnost. Mogoče velja to tudi že za nekatere upodobitve iz 4. stoletja (npr. mozaik iz Thabrace - Tunizija) (H. Leclercq, 1937, Fig. 9603). Številne upodobitve na freskah (Sirakuze, 4. stoletje), tranzeni iz Ravene (S. Apollinare Nuovo), reliefni plošči iz Torcella (3. stoletje), na koptskih nagrobnih stelah in drugod, kjer nasproti si stoječa pava pijeta ali pa samo stojita ob kantarosu (lahko tudi kelihu), imajo podoben pomen. Ponazarjajo namreč, da se neumrljiva duša napaja ob vodah življenja (H. Leclercq, 1937, 1084). Pri številnih antitetičnih motivih pavov je kantaros sicer nadomeščen s kristogramom (Ravena, Teodorikov sarkofag, A. Grabar, 1967, sl. 296), križem (Gradež, sarkofag, G. Cuscito, 1989, 32, sl. 49) ali drevesom življenja (reliefna plošča iz Istanbula, H. Leclercq, 1937, sl. 9615), vendar se s tem simbolični pomen neumrljivosti ne spremeni.

Domneva, da se tudi v teh upodobitvah ohranja poganski simbolni pomen pava kot posrednika med zemljo in nebom, je torej upravičena. Vse tri lastnosti kapitolske triade (sova - modrost, orel - nepremagljivost, pav - vez med nebom in zemljo) pa je v krščanstvu privzel troedini Bog.

Poudarjeno dvojnost antitetičnih motivov smrt - življenje podrobneje opisuje Schwabe (J. Schwabe, 1960, 138 ss).³ Kot ugotavlja že Leclercq, ne preseneča, da je večina teh upodobitev na nagrobnikih ali sarkofagih (H. Leclercq, 1937, 1089).

Posebno mesto zavzema konec prejšnjega stoletja najdena glinena ploščica v obliki pava v profilu. Najdba izvira iz sosesčine Betlehema, kjer so se v prvih stoletjih zbirali kristjani. Tako glinena ploščica kot tudi drugi najdeni predmeti naj bi izvirali iz samostana, ki so ga

3 J. Schwabe v tem delu podrobneje opisuje tudi povezave pava z vodnarjem (kot astrološkim znamenjem) in funkcije, ki jih je imel v vzhodnih religijah Indije, Perzije in drugod.

leta 614 porušili Perzijci, leta 636 pa še Arabci. Posebnost in pomembnost najdbe je v tem, ker je v pavovem trupu vdolbina, ki je delno prekrita s steklom. V njej je bila najdena "bela masa", za katero se je izkazalo, da gre za ostanke nekvašenega testa (H. Leclercq, 1937, 1081 ss). To nas seveda takoj spomni na monštranco. Posebno pomembno pa je, da pav ni samo v simbolni vlogi nesmrtnosti, ampak je predvsem čuvar evharistije. Kot smo videli, je vlogo čuvarja boginje to igral že v stari Grčiji.

Forstnerjeva tudi navaja, da so kristjani pri obredih (po 5. stoletju) uporabljali pahljačo - flabellum. Pahljače naj bi bile narejene iz pavjega perja, diakoni pa naj bi z njimi obdajali oltar ter s tem ponazarjali kerube in serafe (D. Forstner, 1959, 251 ss). Njihova "kolesa so bila videti kakor bleščeč tarsiški kamen . . . Celo njihovo telo, njihov hrbet, njihove roke, njihove peruti in kolesa so bili krog in krog polni oči." Tako opisuje kerube in serafe prerok Ezekijel (EZEKIJEL 10, 9- 12).

Povrnimo se še enkrat k naši fibuli iz Pirana. Kot sem omenil že na začetku, je bila narejena v času med 5. in 7. stoletjem in je morda spadala h grobni opravi. Zato lahko trdimo, da gre za najdbo s krščanskim simbolnim pomenom. Na vprašanje, ali imajo tudi zgodnjekrščanske upodobitve pavov glede na razprto ali spuščeno pahljačo dva različna simbolna pomena, kot to velja za njihove upodobitve na novcih cesaric iz 1. in 2. stoletja, še ne moremo odgovoriti. Pavi so tudi v zgodnjekrščanski umetnosti upodobljeni v obeh položajih - z dvignjeno ali spuščeno pahljačo. S slednjo so upodobljeni v profilu (prim. Ravena, S. Vitale, A. Grabar, 1953, sl. 71), medtem ko so upodobitve z dvignjeno pahljačo čelne (prim. Ravena, S. Vitale, R. Farioli, 1977, sl. 125 in sl. 159). Ker pa bi bila upodobitev

pava na fibuli z dvignjeno pahljačo, tj. čelno, težavna, se je umetnik verjetno odločil, da ta položaj ponazori s trikotnim repom v profilu. V prid tej tezi govori tudi nazaj upognjena krona na glavi, ki verjetno ponazarja gibanje. Pav z razprostrto pahljačo namreč nikoli ne miruje. Tako nazaj upognjeno krono imajo vse tri že omenjene analogne fibule s trikotnim repom (Celje, Invillino, Iulia Concordia), pa tudi fibuli iz Rovereta in Villalagarine (V. Birbrauer, 1992, 41, Sl. 3 : 8, 14), medtem ko imajo druge mirujočo krono (npr. fibula z Bleda).

Proti Birbrauerjevi opredelitvi fibule v obliki ptice iz Invillina za petelina kažejo številne sočasne upodobitve petelinov, ki so praviloma upodobljeni tako z grebenom (rožo) kot tudi s podbradkom (L. Marcuzzi, 1985, 14, 36). Pri izdelavi zaponke petelina v profilu podbradek seveda ne bi delal problemov.

Ker je pav iz Pirana izdelan izrazito realistično, lahko tudi zanj, kot je že za blejskega ugotovil Kastelic, rečemo, da je izdelek italske obrti, verjetno ravenske delavnice pod bizantinskim vplivom (J. Kastelic, 1960, 35 ss).

Po osmem stoletju so upodobitve pavov s krščansko simboliko postale zelo redke. Domnevati smemo, da je vzrok temu krepitev katoliške Cerkve, ki se je po lagoma hotela otresti poganskih reliktoev. K temu so veliko pripomogli tudi nekateri teksti, ki so pri pavu poudarjali samo negativne lastnosti. Predvsem mislim tukaj na Fiziologusa (Physiologus), čigar delo je bilo napisano sicer že v 2. ali 3. stoletju, v srednjem veku pa je postalo obvezen učbenik zoološke krščanske simbolike (Physiologus, V. Treu, 1981, 96 ss). Da se je krščanstvo tega čtiva dosledno držalo, pa kažejo dela tako Hildegardisa in Hugota iz 12. stoletja kot tudi mlajša ikonografija Ripe iz leta 1603 (C. Ripa, 1976, 29 ss).

RIASSUNTO

In merito al ritrovamento della fibula raffigurante un pavone nella chiesa parrocchiale di San Giorgio a Pirano (datata tra il V e il VII secolo) prima dimostro che si tratta di pavone e non di gallo, come per un'analoga fibula di Invillin ha sostenuto Bierbrauer. Nella rassegna storica ho cercato di indicare i diversi significati simbolici che tali raffigurazioni avevano nei vari periodi storici.

Nell'antica Grecia il pavone accompagnava la dea Era. Siccome il mondo romano ha semplicemente assunto le principali divinità greche cambiando loro il nome, anche accanto a Giunone appare il pavone. Dalle raffigurazioni del pavone, che sono legate alle tradizionali credenze elleniche, possiamo concludere che esso era anche il simbolo della dea Iside, che rappresentava il legame tra la terra e il cielo. Dato che il primo cristianesimo traduceva semplicemente i motivi pagani in cristiani, è comprensibile che il pavone, il quale portava le imperatrici morte in "cielo" (eternità), abbia acquistato il significato di immortalità. Nel medio evo inizia la messa in rilievo delle proprietà negative (superbia, vanità...) del pavone e tale significato esso ha mantenuto in massima parte anche ai giorni d'oggi. Particolarmente interessante mi pare aver stabilito che le diverse raffigurazioni della coda (aperta a ventaglio o composta) in determinati periodi avevano anche un diverso significato simbolico.

In quanto al valore simbolico delle raffigurazioni del pavone, non dobbiamo trascurare il fatto che numerose raffigurazioni sono puramente decorative.

LITERATURA

- Apicije**, O KUVANJU, prevod S. Slapšak, Zagreb 1989.
- Aristofan**, PTICE, prevod M. Škiljan, Zagreb 1988.
- sv. Avguštin**, DE CIV. DEI, prevod A.Schröder, München, 1913, 3.
- Biedermann H.**, KNAURS LEXIKON DER SYMBOLE, München 1989.
- Birbrauer V.**, INVILLINO - IBLIGO, 1987.
- Birbrauer V.**, ZWEI ROMANISCHE BÜGELFIBELTYPEN DES 6. UND 7. JAHRHUNDERTS IM MITTLEREN ALPENRAUM. EIN BEITRAG ZUR KONTINUITÄTS-UND SIEDLUNGSGESCHICHTE, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 8, München 1992.
- Cuscito G.**, GRADO E LE SUE BASILICHE PALEOCRISTIANE, Bologna 1986.
- Daniélu J. - Marron H. I.**, ZGODOVINA CERKVE 1, Ljubljana 1988.
- DER KLEINE PAULY, LEXIKON DER ANTIKE IN FÜNF BÄNDEN, München 1979.
- Farioli R.**, RAVENNA ROMANA E BIZANTINA, Ravenna 1977.
- Forstner D.**, DIE WELT DER SYMBOLE, Innsbruck-Wien-München 1959.
- Grabar A.**, LA PEINTURE BYZANTINE, Genève 1953.
- Grabar A.**, DIE KUNST IM ZEITALTER JUSTINIANS, Universum der Kunst, München 1967.
- Kastelic J.**, SLOVANSKA NEKROPOLA NA BLEDU, Dela SAZU 13, Ljubljana 1960.
- Keller O.**, ANTIKE TIERWELT 2, 1913.
- Knific T. - Sagadin M.**, PISMO BREZ PISAVE, katalog, Ljubljana 1991.
- König A. in J.**, DER RÖMISCHE FESTKALENDER DER REPUBLIK, Stuttgart 1991.
- Leclercq H.**, PAON, DACL. XIII, 1, 19...
- Lothar H.**, DER PFAU IN DER ALTCHRISTLICHE KUNST, Studien über christl. Denkmäler, Heft 18, 1929.
- Lothar H.**, REALISMUS UND SYMBOLISMUS IN DER ALTCHRISTLICHEN KUNST, Tübingen 1931.
- Lucilij G.**, F.Marx, Leipzig 1904-1905
- Marcuzzi L.**, AQUILEIA UND SEINE KUNSTSCHÄTZE, Aquileia 1985.
- Matouschek J. - Nowak H.**, UNPUBLIZIERTE TIERFIBELN UND FIBELN MIT THERMOMORPHEN GESTALTUNGSELEMENTEN AUS ÖSTERREICHISCHEN PRIVATSAMMLUNGEN, Römisches Österreich 13-14, Wien 1985/86, 201 ss.
- Orth F.**, REAL ENCYKLOPEDIEN VII, 1, 1910, 912 - 916.
- Ovid**, METAMORPHOSEN, prevod H. Breitenbach, Zürich 1958.
- Perrius C. M. - Middleton A. L. A.** (edits.), THE ENCYCLOPEDIA OF BIRDS, FACTS ON FILE PUBLICATIONS, New York, pp. 447, 1987, 140 ss.
- Petronius**, SATIRIKON, Ljubljana 1987.
- PHYSIOLOGUS, prevod V.Treu, Berlin 1981
- Plini C. Secundi**, *Naturalis HISTORIAE*, L. Ian - C. Mayhoff, III, Leipzig 1919.
- Reimbold E. T.**, DER PFAU, MYTHOLOGIE UND SYMBOLIK, München 1983.
- Ripa C.**, ICONOLOGIA, Padua 1611, New York-London 1976.
- Schwabe J.**, LEBENSWASSER UND PFAU, ZWEI SYMBOLE DER WIEDERGEURT, v: SYMBOLON, JAHRBUCH FÜR SYMBOLFORSCHUNG, Basel-Stuttgart 1960.
- Snoj D. - Novšak M.**, PIRAN Varstvo spomenikov 34, Ljubljana 1992, 265 ss.
- Steier A.**, PFAU, REAL ENCYKLOPEDIEN IXX, 2, 1938, 1414 - 1421.
- Tertulian**, TERTULANS PRIVATE UND KATECHETISCHE SCHRIFTEN, prevod K. A. H. Kellner, München 1912.
- Varro M. Terentius**, DE RE RUSTICA, H.Keil-G.Goetz, Leipzig 1929.
- Werner J.**, DIE LANGOBARDEN IN PANNONIEN, München 1962.
- Winter H. - Mannswörth**, DIE RÖMISCH-KAISERZEITLICHEN UND "ROMANISCHEN" VOGELFIBELN DER ANTIKENSAMMLUNG DES KUNSTHISTORISCHEN MUSEUMS IN WIEN, Römisches Österreich 15/16, Wien 1987/88, 253 ss.